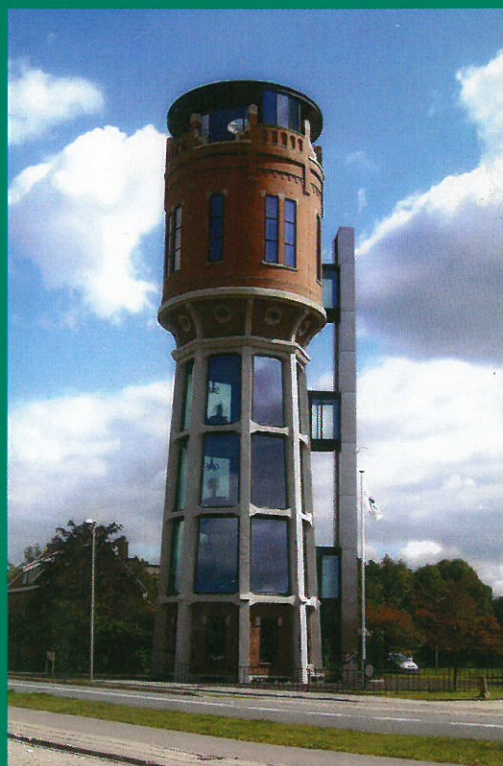

Terug in monumentenland

Ooit was de watertoren van Hazerswoude-Rijndijk een provinciaal monument. Maar die categorie verviel bij de provincie Zuid-Holland, zodat de toren deze status verloor. De watertoren, daterend van 1915, is nu terug in monumentenland als gemeentelijk monument van Rijnwoude. De toren, die zijn status dankt aan de combinatie van een betonnen skelet en een traditionele bovenbouw, prijkt nu op de kersverse monumentenlijst van de gemeente Rijnwoude. De toren werd in 1985 buiten gebruik gesteld en jaren later verbouwd tot kantoorlocatie. (W.B.)

STIELZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 3,—

JAARGANG 24 NUMMER 2 juni 2013

Leiden koestert erfgoed

Groeneveldt aardewerk

Einde Wagenmakersmuseum

Gevelstenen als erfgoed

termijn zelfs uitgroeien tot een 'internationaal merk' als Oxford of Cambridge.

En wat de Leidse universiteit betreft: samen met de universiteiten van Delft en Rotterdam worden voorbereidingen getroffen voor de oprichting van een gezamenlijk erfgoedcentrum, dat mogelijk in Leiden komt. De naam is er al: Centre for Global Heritage and Development. Willem J. Willems, hoogleraar archeologisch erfgoed aan de universiteit Leiden, is aangewezen als 'trekker' voor de oprichting van dit centrum. Ook is de suggestie gedaan om de leerstoel Leidse Geschiedenis bij de Universiteit Leiden opnieuw te bezetten.

Ambachtsplein

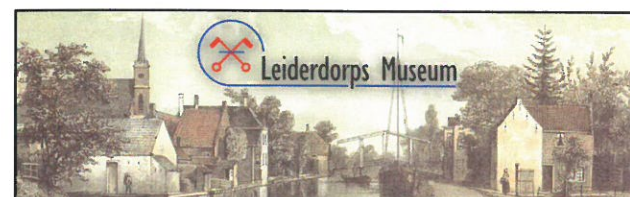
Nog tal van andere onderwerpen zijn daarna tijdens bijeenkomsten met onder andere de erfgoedorganisaties van Leiden aan de orde gekomen. Zou de gemeente meer met de erfgoedsector moeten doen en, zo ja, wat willen we dan bereiken? Een concreet project dat ter sprake kwam, was het initiatief van BamBam Natuursteenrestauratie en Smederij Van de Geijn voor een 'ambachtsplein', een initiatief dat dateert van begin dit jaar.

Sinds begin 2010 huurt BamBam een deel van de gebouwen van de voormalige energiecentrale aan de Lange-gracht, in 1913 gebouwd als vuilverbranding voor de stad Leiden. De ruimte is ideaal voor een stadswerkplaats, maar de twee ondernemingen zien ook mogelijkheden voor het resterende deel van het gebouw. Gesprekken daarover met de gemeente, eigenaresse van de panden, waren tot nu toe positief. Zo kan een nieuw thema, ambacht, toegevoegd worden aan het Singelpark, het plan om langs de singels van de stad een zes kilometer lang, doorlopend park te maken. Bij de totstandkoming van een ambachtsplein zou ook de Stichting Levend Ambacht Leiden (STAL) betrokken kunnen worden. Een ander denkbeeld: invoering van een Leids keurmerk.

De inspraakronde over de nieuwe Erfgoednota krijgt een afsluitende bijeenkomst op 26 juni in de Meelfabriek. Dan worden de binnengekomen suggesties aan alle betrokkenen voorgelegd. In de zomermaanden gaat het projectteam de nieuwe Erfgoednota schrijven. Na de zomer wordt de nota aangeboden aan het college van B. en W.

Wibo Burgers

ADVERTENTIE

EXPOSITIE VAN DE VASTE COLLECTIE
"WEET WAAR JE WOONT,"
 GREPEN UIT DE GESCHIEDENIS
 VAN LEIDERDORP

DEZE TENTOONSTELLING VOLGT IN
 GROTE LIJNEN DE ONTWIKKELING
 VAN LEIDERDORP VANAF DE EERSTE
 SIGNALLEN VAN BESTAAN TOT HEDEN.
 DE EXPOSITIE WORDT REGELMATIG
 AANGEPAST.

GERARD J. TELKAMP

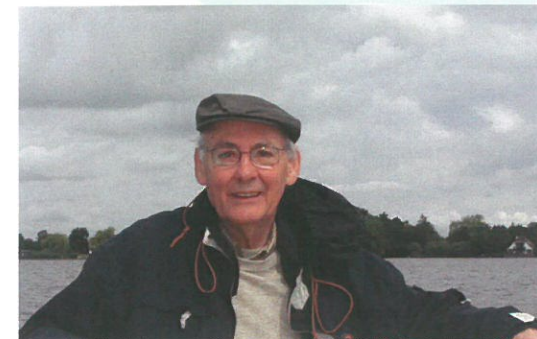
historicus, redacteur, copywriter
 opdrachtonderzoek & eindredactie

PUBLICATIEBUREAU KAMPONG
 geschiedenis van
 bedrijven, gebouwen en families

Tesselschadestraat 38-A,
 2332 BL Leiden
 071-5315747
 gerardjtelkamp@hetnet.nl

COLUMN – HENK BUDDEL

GROENEVELDT AARDEWERK

Voorschoten kent een zelfkant, over de spoorlijn in de halfland'lijkheid van de afgelegen Dobbewijk. Daar waar: "... vage weidewinden met lijnen vol wasgoed spelen; van fabrieksterreinen waar tussen arm'lijk gras de lorrie rijdt", zoals Veldijk dichtte.

En daar, aan de rand van die fabrieksterreinen, staat onder hoog opgeschoten iepen een verlaten en verwaarloosd bouwwerk met een laag dubbel zadeldak. Rechttoe rechtaan, maar goed van verhoudingen.

Op de verdieping, achter de rijen rechthoekige vensters met slanke stalen kozijnen, zaten tot 1972 draaiers die vazen, potten en schalen onder hun handen lieten ontstaan. Soms zat daar ook een heer in grijze wollen slip-over met vlinderdas te draaien, Pieter Groeneveldt, directeur, eigenaar, fabrikant, kunstenaar en keramisch vormgever.

Op de benedenverdieping van het gebouw was opslag van klei en de toonkamer met creatieve gebruikskeramiek en ook diersculpturen en tuinfontein. Nu is er van dat alles niets meer. Wind en regen hebben binnen vrij spel, lang geleden al verdwenen grote stukken van het dak.

Groeneveldt, opgeleid als portretschilder aan de Rijksacademie in Amsterdam, ontdekte het keramisch vak bij Amphora in Oegstgeest. In 1927 begon hij een werkplaats aan de Donkiaan in Voorschoten. Groeneveldt is de laatste van een generatie kunstenaars als Willem Coenraad Brouwer en Bert Nienhuisen, die leerden hun ontwerpen zelf in klei te vormen. Zo ontstond een tak van nijverheid die meeging in de Europese hoofdstromen van Art nouveau, Art déco en later functionalisme. Groeneveldt had niets met de weelderige versieringen van het Art déco. Eerder behoort hij tot het functionalisme, maar kunstzinnige expressie liet hij ruimschoots toe.

In 1938 richtte de kunstenaar "Aardewerfabriek Groeneveldt" op, weer in Voorschoten, en liet de atelier- en werkplaatsfase definitief achter

zich. Er was arbeidsdeling en specialisatie in het bedrijf, dat op sommige ogenblikken wel twintig personeelsleden telde. Groeneveldt was tegelijk artistiek directeur en productiemanager.

In de oorlogstijd hield hij het bedrijf draaiende en toen in 1941 een grote brand woedde, werd meteen aan herbouw begonnen. Groeneveldt schakelde zijn vriend Jan Willem Eduard Buijs in, een vooraanstaand architect in vooroorlogs Nederland. Buijs ontwierp niet zelf het nieuwe gebouw, maar hij schoof de opdracht door naar een medewerker.

Het gebouw in de trant van de nieuwe zakelijkheid wordt nog in de oorlog voltooid en vormt misschien wel een van de laatste voorbeelden van die architectuuroppvatting in Nederland.

Na de bevrijding, in 1945, wordt het tableau "Aardewerk Groeneveldt" in de oostgevel geplaatst. Voor elke letter is er een 50 cm hoge polychrome keramische tegel, het geheel is negen meter lang. Kleurgebruik en afmetingen maken het tableau tot een sprankelend en tegelijk cruciaal element in het overigens waardevrije ontwerp van de architect. De combinatie van tekst en architectuur doet sterk denken aan het beroemde gebouw De Volharding in Den Haag van Buijs. Een ingreep van de architect in het ontwerp van zijn medewerker, het lijkt daarom moeilijk uit te sluiten.

Na een periode van grote bloei ging Aardewerk Groeneveldt in 1972 failliet. Het kleurige tableau verdween uit het zicht, want de nieuwe eigenaar van de fabriek, Delfos, timmerde er een bord met de naam van zijn onderneming overheen.

Maar ziet, nu is het houten bord verdwenen en kunnen treinreizigers van Voorschoten naar Leiden het tableau elke dag in volle historische luister voorbij zien flitsen. Een stap misschien op weg naar erkenning van AARDEWERK GROENEVELDT als industrieel erfgoed.

HET EINDE VAN HET WAGENMAKERSMUSEUM

Met het Wagenmakersmuseum aan de Oude Varkenmarkt in Leiden is het gedaan. Het pand, eigendom van de gemeente Leiden, zal worden verkocht. Het moet per 1 juli leeg zijn. Wat er met de collectie gaat gebeuren, is nog onduidelijk.

Oorspronkelijk was in het gebouw de oude wagenmakerij van Jacob de Groot, uit het begin van de twintigste eeuw, gevestigd. Het museum dat hieruit ontstond, toonde wagens uit verschillende perioden en een grote hoeveelheid gereedschap die bij het

maken van wagens werd gebruikt.

De oude wagenmakerij was door de Stichting Wagenmakersmuseum in onderhuur gegeven aan twee meubelrestaurateurs, Marleen de Kluizenaar en Wijnand Lensvelt. Die moesten ook de bezoekers van het museum ontvangen. Overigens trok het museum nauwelijks publiek, hoewel de toegang gratis was.

In de afgelopen maanden hebben de twee onderhuurders nog geprobeerd in het pand te blijven door een beroep op huurbescherming te doen. Maar ook de Stichting Wagenmakersmuseum bleek geen huurder te zijn – er is slechts sprake van een bruikleenovereenkomst met de gemeente. De stichting heeft nog overwogen om het pand te kopen, maar zij beschikt niet over de financiële middelen daarvoor. (W.B.)

DE HISTORIE VAN DE "FRANSCH KROON"

In de vorige aflevering van Stielz werd reeds het omslag van het fraaie reclameboekje van de distilleerderij Hartevelt afgebeeld. Deze keer ook de volledige tekst. Het boekje werd door de heer D. Leune, vroeger likeurstoker bij het bedrijf, aan STIEL geschonken.

Omslag van het reclameboekje.

'De distilleerderij "De Fransche Kroon" v/h Hartevelt & Zoon heeft haar grondvesten in de eeuwenoude stad Leiden. Leiden, een stad waarvan de naam steeds weer opblinkt in de geschiedenis van ons vaderland. Wie heeft nog nooit gehoord van het roemruchte beleg en ontzet van de stad in 1574 of van de universiteit welke Leiden door toedoen van Prins Willem van Oranje ten geschenke kreeg als eerbetoon voor de dappere houding van de burgerij. De Leidenaren weten het in ieder geval wel, de 3^e October is voor hen ieder jaar een grote feestdag als herinnering aan het wegtrekken van de Spaanse belegeraars en men viert deze dag onder meer met het eten van haring, wittebrood en hutspot terwijl het geestrijke vocht van Hartevelt een waardige omlijsting van deze traditionele gerechten vormt.

Nu heeft Leiden, terecht door velen beschouwd als de bakermat van kunst en wetenschap, ook op het gebied der vervaardiging van oud-vaderlandse dranken

niet stilgezeten. Nog voor de geboorte van de grote Leidse schilder Rembrandt, schreef de predikant Casper Jansz. Coolhaes in 1588 het boek genaamd "van seeckere seer costelijke wateren". In de inleiding hiervan lezen wij dat deze predikant door zijn vriend Johannus Heurnius, welke sedert 1581 professor aan de Leidse universiteit was, op de hoogte gebracht van: "De vrije const om door cracht des vyers ende instrumenten daartoe dienende, den geest te trekken uyt alle specerijen, wortelen, cruiden, bloemen ende zaet, item uijt allerlei wijnen, de welcke al te samen medicinaal zijn tot verscheiden siekten, inwendlich en uijtwendlich het lichaam des menschen dienende. "Wanneer men deze regels leest ondergaat men een eigenaardige sensatie. Hier worden we immers geconfronteerd met een bedrijf waarvan de oorspronkelijke werkwijze eeuwenlang, tot zelfs in het atoomtijdperk toe, nagenoeg geen wijziging onderging. Werd het bedrijf van graan,

gist en kruiden aanvankelijk als een eenmanszaakje veelal in gesloten huizen uitgeoefend, weldra vindt een geleidelijke concentratie plaats en ontstaan grotere bedrijven.

Eerste nieuws

Rond het jaar 1600 was er blijkens de gerechtsdagboeken in en rond Leiden een aanzienlijk aantal kleine brandewijnstokerijen. Leiden behoort dan ook samen met Weesp en Schiedam tot de vroegste centra op dit gebied. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat juist in Leiden de distilleerderij Hartevelt tot een belangrijk bedrijf kon uitgroeien.

Het eerste nieuws van Hartevelt bereikte ons in 1734. In dat jaar zond een bekende Leidse distillateur, Willem van Aken genaamd, welke reeds aan het eind van de zeventiende eeuw een belangrijke branderij exploiteerde, een request aan de "Ed. Grootachtbare Heeren van de gerechte der stede Leiden". Hij vraagt in dit request toestemming om de extra "schoone groote van nieuws uit de gront opgemaakte suykerraffinaderije", die hij een jaar tevoren van de toenmalige Raad en regerend burgemeester der stede gekocht had, "te doen appropriëren tot een branderije omme gedistilleerde wateren item

brandewijne en andere daar inne te maken". De vergunning hiertoe werd blijkens het gerechtsdagboek van Leiden nog in datzelfde jaar verleend.

Grondslag

Dit werd de grondslag van "de Fransche Kroon", welk bedrijf zich, ongerekend de vele uitbreidingen, nog steeds op dezelfde plaats bevindt. Een herinnering aan deze oude dagen van het bedrijf vinden we op een oud gevelsteentje, voorstellende de Franse kroon met daaronder de initialen van de oprichter en eerste eigenaar W.V.A. In het jaar 1780 ging de branderij over in handen van Abraham Hartevelt. Men beschikte toen over 3 ruwen 2 distilleerketels voor moutwijn benevens 31 beslagbakken. Een flink bedrijf alzo, waarbij bovendien het afvalproduct, spoeling, leidde tot het onderhoud van een veestapel van ossen, varzen en schapen, "mitsgaders 2 west-indische varkens in 't weiland".

Tot voor de Tweede Wereldoorlog bleef de distilleerderij in handen van de familie Hartevelt, hierna werd de zaak in een N.V. omgezet. Van buitenaf krijgt men geen geweldige indruk van het bedrijf. Het ligt verscholen achter een aantal pakhuisgeveltjes welke op de monumentenlijst staan en waaraan niets mag worden

Verscholen achter een aantal pakhuisgeveltjes...

De distilleerderij werd genoemd naar deze sluitsteen met druiventros: de 'Druyf'.

veranderd. Bleef aan de buitenzijde de rust der eeuwen gehandhaafd, daarachter heeft zich de modernisering geheel en al voltrokken. Eenmaal binnen de muren aangeland, ontwaart men een complex van grote, heldere, zindelijke ruimten waar een behoorlijke bedrijvigheid heerst. Rondgaande treft ons een perfecte toepassing van een oud fabricageproces aan de eisen des tijds. Filtratie over actieve kool en een zeer nauwkeurig uitgevoerd distillatieproces garanderen de zuiverheid van het eindproduct. Een receptuur van eeuwen betekent een kostbaar bezit, vooral wanneer deze volledig op natuurlijke smaakstoffen werd gebaseerd. U weet het: alcohol is een voortreffelijk oplosmiddel, vooral van smaakstoffen.

Duizenden citroenen

Wie dan ook een bezoek aan de distilleerderij brengt kan veelal zijn neus te gast laten gaan aan voortreffelijke geuren. Zo zijn er in het vroege voorjaar steeds duizenden citroenen waarvan men, o zo vakkundig, die uitstekende citroenjenever maakt. Geloof u ons gerust

wanneer wij u vertellen dat er geen druppeltje essence aan te pas komt.

's Zomers, wanneer de besenjenever opgang maakt, zien we weer indrukwekkende stapels veilingkistjes met de mooiste zwarte bessen die er te krijgen zijn, want de beste kwaliteiten zijn voor Hartevelt nauwelijks goed genoeg. Vele verse vruchten passeren achtereenvolgens de revue. Denk maar aan de frambozen voor de frambozenbrandewijn of de meikersen voor de cherry-brandy. Ook zijn er nog talloze kruiden, die in de distilleerketels van geur en smaak ontdaan worden. Daar is de jeneverbes uit Sicilië, die bij de aromatisering van jenever een voorname rol speelt, het Alicantisch anijszaad voor anisetelikeur, de bittere abrikozenpit uit Damascus voor de persico, de Curaçaoschil uit West-Indië voor curaçao en triple sec, de cacao-boon uit ... en zo maar door. U

ziet dat de distillateur schijnt te weten dat wat van verre komt te appreciëren valt. En hoe of alles dan precies in zijn werk gaat, ach, daarmee zijn wij liever een beetje geheimzinnig. Dat zit er zo van onze voorgangers door de loop der eeuwen nog een beetje in.

En zo ingewikkeld is het ook weer niet. In de oude koperen distilleerketels vlucht de alcohol damp voor de warmte van het vuur en neemt op die vlucht juist die hoeveelheid geur en smaak uit vruchten en kruiden mee die u zo lang aangenaam verrassen kan wanneer u zich een glaasje met Hartevelt inschenkt.

Om u gerust te stellen, er is nog wel het een en ander in voorraad. Afgezien van de inhoud der eeuwenoude houten grondvaten, waarin de Oude Jenever zijn rijpingsproces ondergaat, wachten bovendien onder de grond in enorme bassins, welke inwendig met glas bekleed zijn, nog altijd een slordige 300.000 liter van de "seer costelijke wateren" op de consument. Onze bottelafdeling zorgt er ten slotte voor, dat ieder uur duizenden flessen met hun kostbare inhoud voor de verzending gereed komen. Ook voor u is het zeker de moeite waard eens even een proefje te nemen."

ADVERTENTIE

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Postbus 917, 2300 AX Leiden, www.oudleiden.nl

slswonen
onderdeel van DUWO

Op kamers in Leiden?

Bezoekadres:
Rapenburg 33, Leiden

www.slswonen.nl

Je eigen thuis

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenteën gelegd voor ons bouwbedrijf.

Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen.

Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254

info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

RUBRIEK MONUMENT

MONUMENTAAL KANTOORGEBOUW IN BREDA

RUBRIEK MONUMENT

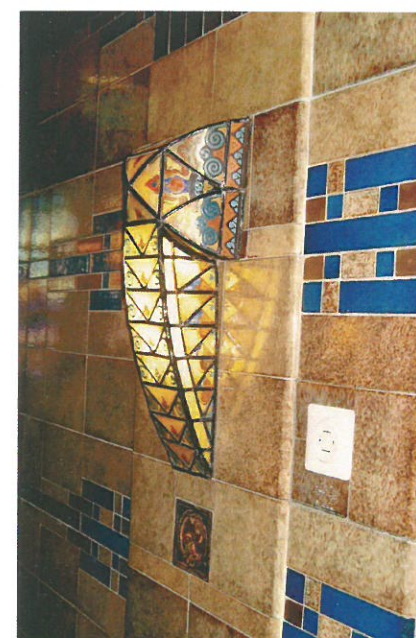
In deze rubriek aandacht voor erfgoed buiten Leiden en regio. Deze keer Breda en een van de mooiste historische kantoorgebouwen van ons land.

Een van de mooiste – en best bewaard gebleven – historische kantoorgebouwen van ons land staat in Breda. Het is het kantoorgebouw van de vroegere brouwerij De Drie Hoefijzers, daterend van het eind van de jaren twintig van de vorige eeuw.

Het monumentale kantoorgebouw in Breda. Foto RCE.

In 1862 kwam de spoorlijn tussen Breda en Tilburg gereed. Het was voor be-

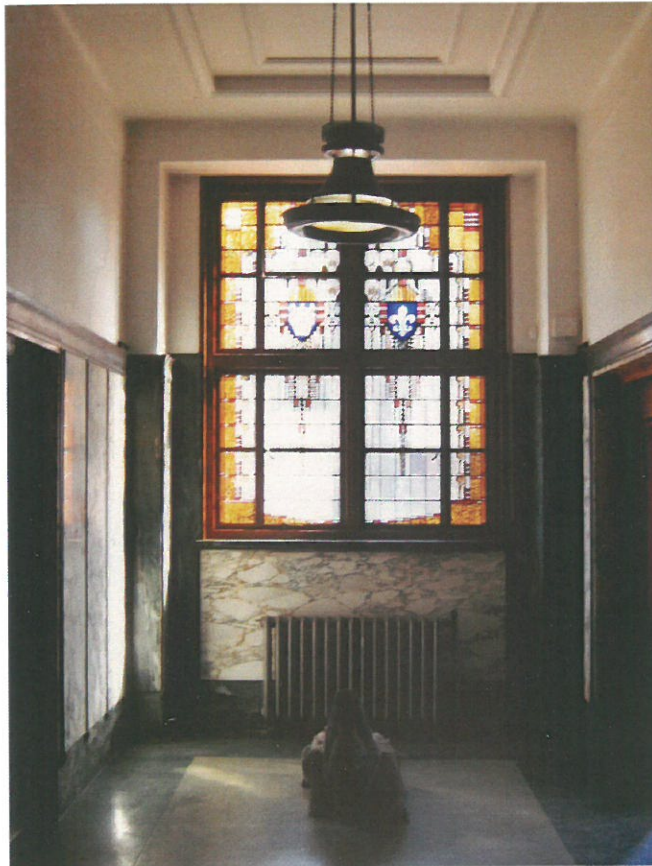
Decoratieve muurverlichting in de hal.

drijven aantrekkelijk om zich aan deze spoorlijn te vestigen, zowel voor de aanvoer van grondstoffen als de afvoer van het gereede product. De familie-brouwers Smits grepen deze kans aan om hun brouwerij vanuit de oude binnenstad (Boschstraat) te verplaatsen naar een ruime locatie aan deze spoorlijn. Bovendien bestond hier de mogelijkheid om waterbronnen te slaan ten behoeve van de bierbereiding. Op 26 juli 1887 werd de nieuwe brouwerij geopend aan de Ceresstraat, zo genoemd naar de al bestaande mouterij Ceres.

De fors stijgende bierverkoop noopte de familie Smits in de jaren twintig van de vorige eeuw de brouwcapaciteit te verdubbelen. Daartoe moest op de plaats van het kantoor

een nieuw brouwhuis verrijzen. Dat betekende dat er eerst een nieuw kantoor moest worden gebouwd, daarna een nieuw brouwhuis. De toenmalige directeur-eigenaar Frans Smits had al in 1924 een nota opgesteld met richtlijnen voor het nieuwe bedrijfskantoor. Het moest volgens hem plaats bieden aan drie directieleden, een procuratiehouder, drie of vier correspondenten, de brouwmeester, de techniek, een accountant en enkele bedienden. Het gebouw moest representatief worden, wat vooral zou kunnen worden bereikt door een kunstzinnige aanpak van architectuur en inrichting.

Het resultaat zou volgens zijn opvatting een monument zijn van vier eeuwen Brabantse brouwkunde. En het is waar: dit kantoorgebouw, ont-

Fraaie glas-in-lood ramen sieren het interieur.

worpen in de stijl van de Nieuwe Haagse School, met invloeden van de Amsterdamse School, behoort tot de mooiste in ons land. Bovendien is het kantoor van de brouwerij in Breda het eerste ten zuiden van de grote rivieren dat zo nadrukkelijk de invloed van de Haagse School laat zien. Kenmerkend voor de Haagse School zijn de grote bouwblokken, die in elkaar geschoven zijn of uit elkaar lijken voort te komen.

Kunsthistorici zien het gebouw, ontworpen door architect Frans Bilsen (1862-1933) samen met zijn zoon Piet Bilsen (1895-1939), als een topmonument uit de tijd tussen de twee wereldoorlogen. Het gebouw is vaak onderwerp van studie voor leerling-architecten, fotografen en beeldende kunstenaars.

Interieur

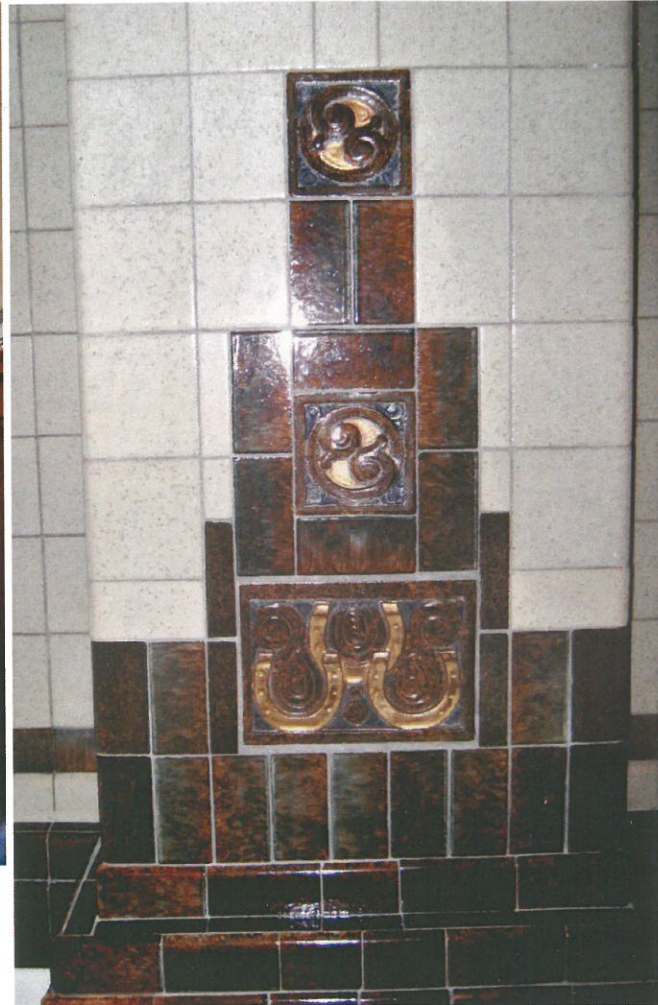
Ook het interieur is buitengewoon fraai. Het ademt een voorname sfeer en heeft door zijn schoonheid en monumentale inrichting veel allure. Kost-

bare materialen zijn verwerkt in de inrichting. Je ziet het

onmiddellijk bij het betreden van het gebouw: het prachtige marmer, de kleurige wandtegels, verlichtingsornamenten en het glas-in-lood in de vensterpartijen.

Vrijwel alle decoratieve elementen zijn uitgevoerd in de art décostijl. Het is vooral het koepeldak (van H. de Rouw, atelier de Oude Vest in Delft) dat de centrale halpartij tot een esthetisch hoogtepunt maakt. Hier hangt ook een grote kroonluchter, die een geschenk was van het personeel bij het vijftigjarig bestaan van de nieuwe brouwerij in 1937. Het glas-in-loodwerk werd verzorgd door het Haarlemse glazeniershuis van W. Bogtman, die eerder de decoraties in het Amsterdamse Scheepvaarthus verzorgde.

Decoratief houtsnijwerk vinden we in de kamer van de hoofddirectie, waar de lambrizing en het meubilair ontworpen zijn door de firma Pander uit

Op veel plaatsen het symbool van de brouwerij: drie hoefijzers.

Den Haag. Daarnaast zijn er nog twee directiekamers en een commissarissenkamer. Ooit was er ook een Beierse Bierstube, waar gasten een glaasje bier konden drinken. Een ander opvallend vertrek: een kleine kapperssalon. In deze barbierskamer kon de directie een plaatselijke barbier laten komen. De scheerstoel prijkt nu in het eigen brouwerijmuseum.

Tegenwoordig wordt een deel van dit historische kantoorpand verhuurd als kantoorruimte. (W.B.)

Bronnen

J.C.M. Michels, *Architectuur en stedenbouw in Noord-Brabant 1850-1940*, blz. 113, 1993, Waanders, Zwolle.

Monument van een brouwer, publicatie van brouwerij de Drie Hoefijzers. Rijksdienst Cultureel Erfgoed: beschrijving Kantoorgebouw Drie Hoefijzers.

EXTRA GELD VOOR HERBESTEMMING

Voor vijfhonderd monumenten en karakteristieke gebouwen start binnenkort een onderzoek naar herbestemming. Al deze gebouwen staan leeg of komen spoedig leeg. Bij twintig gebouwen worden bovendien noodvoorzieningen getroffen om verval tegen te gaan. De onderzoeken en de noodvoorzieningen worden mogelijk gemaakt door een subsidie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Minister Bussemaker heeft het budget van de regeling eenmalig opgehoogd met 3,8 miljoen euro. In totaal kwam zo 6,2 miljoen euro beschikbaar.

De toegekende subsidies gaan in belangrijke mate naar industrieel erfgoed, zoals fabrieksgebouwen, silo's en watertorens en religieus erfgoed, zoals kerken en kloostergebouwen. Maar ook voor veel boerderijen wordt herbestemming gezocht. De *subsidieregeling stimulerende herbestemming* is in 2011 ingesteld om een nieuw gebruik van in onbruik geraakte, maar nog steeds waardevolle gebouwen te bevorderen.

Aan een succesvolle herbestemming gaat meestal heel wat vooraf. Enthousiaste initiatiefnemers zetten zich er vaak jarenlang voor in. Het gaat om complexe, tijdrovende processen, met tal van onzekerheden. Om de initiatiefnemers van herbestemmingen te ondersteunen, kunnen zij een subsidie krijgen voor een haalbaarheidsonderzoek. Ook kan de overheid bijdragen in de kosten die de eigenaren maken om een gebouw tijdens de planvorming provisorisch wind- en waterdicht te maken. De regeling kent een structureel budget van 1,7 miljoen euro voor de haalbaarheidsonderzoeken en 0,7 miljoen voor de noodvoorzieningen. Aanvragen kunnen worden ingediend van 1 oktober tot 1 december bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

NIEUWE TOEKOMST

Door ontkerkelijking, krimp en andere factoren dreigen leegstand en verval voor duizenden monumenten en andere karakteristieke gebouwen. Met een nieuwe functie krijgen deze gebouwen weer een toekomst met een meerwaarde voor de samenleving. Zo is in Roermond een voormalige gevangenis omgebouwd tot hotel Het Arresthuis, komt in de Arnhemse Sint Johannes de Doper een columbarium (ruimte met nissen voor urnen) en wordt de Cereolfabriek in Utrecht omgevormd tot een

ontmoetingsplek met bibliotheek, buitenschoolse opvang, kunstcentrum en restaurant.

De rijksoverheid hecht veel belang aan het vinden van nieuwe functies voor monumenten en karakteristieke gebouwen. De eerdergenoemde subsidieregeling is een van de vele activiteiten die op dit vlak worden ontplooid. Ook is er een digitale kennisbank met meer dan 150 voorbeeldprojecten en kennisdossiers rond belangrijke thema's (www.kennisbankherbestemming.nu). Daarnaast geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een brochurereeks over de herbestemming van verschillende erfgoedcategorieën uit. (RCE)

EXPOSITIE OP KOMST

De Stichting Europese Kunst & Industrie is van plan in 2015 een expositie te houden met als werkthema: *De verbeelding van arbeid & industrie in de Europese kunst*.

Aan geïnteresseerden is gevraagd het bestuur attent te maken op kunstwerken die onder dit thema vallen. Daarbij wordt gedacht aan schilderijen, tekeningen, grafiek, beeldhouwwerk, foto's e.d. Zo volledig mogelijke opgaven kunnen worden gezonden naar het adres wimwolting@gmail.com. Inzendtermijn tot 1 december 2013.

Prent van Fon Klement: Landschap met gashouder.

WERELDERFGOED

Wat zijn werelderfgoederen?

Dat zijn culturele of natuurlijke monumenten, die mondiaal gezien onvervangbaar en uitzonderlijk zijn. En zo belangrijk voor de wereldgemeenschap, dat we ze veilig aan de volgende generaties willen doorgeven. Bekende werelderfgoederen zijn de piramides van Gizeh in Egypte, de Chinese Muur, het Great Barrier Reef in Australië, het Serengeti Park in Tanzania en de Grand Canyon in de Verenigde Staten.

De werelderfgoederen in ons land zijn:

- * Grachtengordel van Amsterdam (2010);
- * Waddenzee (met Duitsland, 2009);
- * Rietveld Schröderhuis in Utrecht (2000);
- * Droogmakerij De Beemster in Noord-Holland (1999);
- * Ir. D.F. Wouda-gemaal in Lemmer (1998);
- * De historische binnenstad van Willemstad op Curacao (1997);
- * Molens van Kinderdijk-Elshout (1997);
- * Stelling van Amsterdam (1996);
- * Schokland en omgeving in de Noordoostpolder (1995).

De Nederlandse werelderfgoederen zeggen iets over Nederland en onze plek in de wereld. Nederland is in de eerste plaats een waterland, een land dat leeft met en strijdt tegen het water.

Daarnaast is ons land een typische burgersamenleving met vanouds een sterke handelsmentaliteit.

Ten slotte is Nederland het land van het geloof in de maakbare samenleving: alles is ontworpen, van de inrichting van de polders en de uitbreiding van de steden tot aan de modernistische architectuur van het Rietveld Schröderhuis.

Bij het Nederlands werel-

derfgoed zijn betrokken: de beheerders van de monumenten, de Stichting Werelderfgoed.nl, het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Nationale UNESCO-commissie.

Voorlopige lijst

Het kabinet beslist welke erfgoederen Nederland voordraagt voor de Werelderfgoedlijst van de UNESCO. De erfgoederen komen eerst op een voorlopige lijst. Een speciale commissie heeft nieuwe Nederlandse voordrachten voor de Werelderfgoedlijst geadviseerd. De staatssecretarissen van Cultuur en Natuur hebben dat advies overgenomen.

Op de voorlopige lijst die Nederland bij de UNESCO heeft ingediend, staan:

- * Bonaire Marina Park;
- * Koninklijk Eise Eisinga Plantarium in Franeker;
- * Koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid in Drenthe;
- * Nieuwe Hollandse waterlinie;
- * Plantagesysteem West Curaçao;
- * Sanatorium Zonnestraat in Hilversum;
- * Teylers museum in Haarlem;
- * Van Nellefabriek in Rotterdam;
- * Het eiland Saba;
- * Het nedergermaanse deel van de Romeinse limes (met Duitsland).

(Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

Het Rietveld Schröderhuis in Utrecht.

BOEK & TIJDSCHRIFT ALLES OVER BROUWEN EN MOUTEN

Voor de liefhebbers van bier en van industriële archeologie heeft het blad ERFGOED, Vlaams-Nederlands tijdschrift voor industrie- cultuur, een speci-

aal (dubbel)nummer uitgebracht over brouwen en mouten. In het ruim tachtig pagina's tellende nummer trekken de brouwerijgeschiedenis van Utrecht, Brugge en Noord-Brabant, de brouwerijen De Keyzer (Maastricht), de Roos (Hilvarenbeek), Loriers (Hoegaarden) en De Klok (Zottegem) voorbij. Aandacht is er ook voor de Belgische bouwers van brouwerijmachines.

Erfgoed is een uitgaaf van de stichting Erfgoed van Industrie en Techniek. Een abonnement voor Nederland kost 24,50 euro, de administratie is te bereiken onder het internetadres: cor@eldik.nl. (W.B.)

MUSEUM KROMHOUT VAKER OPEN

Amsterdam – Machinemuseum 't Kromhout in Amsterdam bestaat bijna veertig jaar en toont de historie van het Nederlands industrieel erfgoed, toegespitst op de productie van de bekende Kromhout Scheeps Motoren. Het museum wordt ondersteund door een vereniging en het historische gebouw wordt ter beschikking gesteld door Stadsherstel. Het museum is gevestigd in het complex van de historische museumscheepswerf "Kromhout" aan de Hoogte Kadijk. Door donaties en schenkingen en de inzet van vrijwilligers kan het museum in stand worden gehouden.

Museum 't Kromhout is naast iedere dinsdag nu ook in de zomermaanden twee keer per maand open (eerste en derde zondag van de maand), zie ook de website www.kromhoutmuseum.nl.

Naast zo'n dertig Kromhout Motoren en stoommachines, die al geruime tijd deel uitmaken van de vaste collectie, is nu een uniek exemplaar toegevoegd: de Kromhout

LEIDSE FABRIKANTEN OP GROENESTEEG

Ter ere van het 200-jarig bestaan van de begraafplaats Groenesteeg is een boek verschenen met een uitgebreide opgaaf van degenen die daar begraven zijn. Het is een mooi plekje binnen de singels en door de mooie natuurlijke omgeving een wandeling waard.

Wij vestigen er ook de aandacht op vanwege de vele fabrikanten die daar begraven liggen en waarvan een korte beschrijving in het boek is opgenomen. Zo treffen we de namen en beschrijvingen aan van textielfabrikanten zoals Van Heukelom, Krantz, Leembruggen, Le Poole, Scheltema en Zaalberg, maar ook van jeneverfabrikant Hartevelt en de Koster van de Meelfabriek.

Uiteraard zijn er meer bekenden op dit kerkhof begraven, zoals de moeder van Vincent van Gogh. Ook troffen we de naam aan van Soejono. Irawan Soejono was een actief lid van de Leidse verzetsgroep Perhimpoean Indonesia (Hugo de Grootstraat 12) en zoon van Pangeran Soejono, de eerste Indonesische minister in de Nederlandse regering in 1943 in Londen. Irawan was actief in het uitgeven van het illegale blad "De Bevrijding" en liep steeds gevaar bij razzia's van de nazi's; tweemaal ontsnapte hij bij een aanhouding, maar met de rol van een stencilmachine achter op zijn fiets, negeerde hij een bevel om te stoppen en werd hij neergeschoten in januari 1945, 25 jaar oud. Een vergeten verzetsstrijder. (J.G.)

Ruwe Olie Motor, gemaakt in 1911, waarmee in de tijd gezien de collectie vrijwel compleet is. De belangrijkste modellen kunnen werkend getoond worden.

(Federatie Industrieel Erfgoed Nederland)

GEVELSTENEN ALS ERFGOED

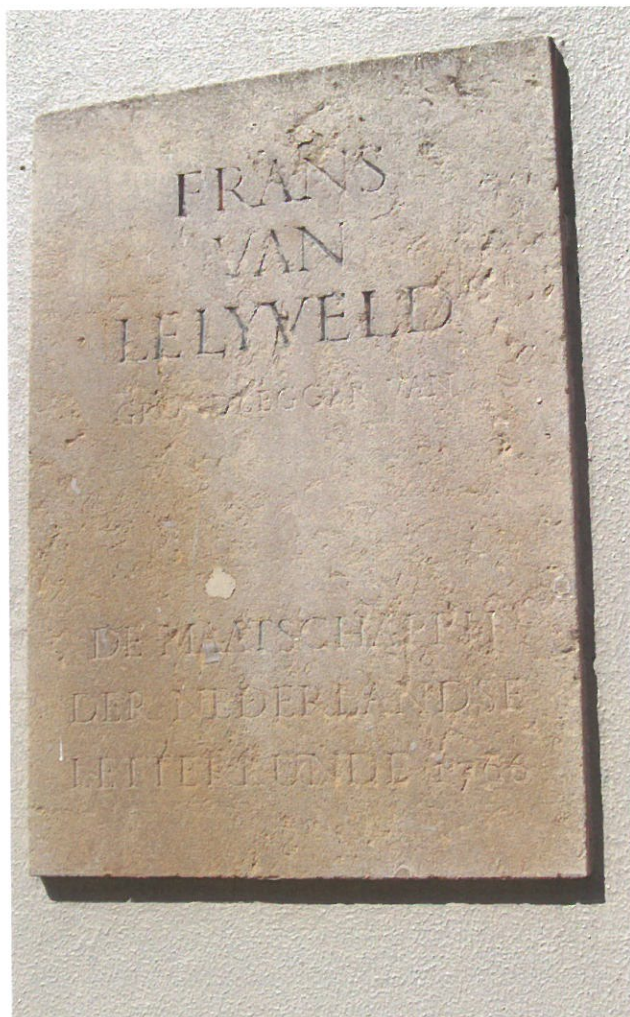
Sinds februari 2012 is binnen de Historische Vereniging Oud Leiden de werkgroep Geveltekens actief. Deze Werkgroep richt zich op het behoud en herstel van Leidse geveltekens en probeert daartoe zoveel mogelijk informatie te verzamelen. Zo kwam ook de gevelsteen van Frans van Lelyveld op Hogevoerd 126 in de belangstelling.

De gevelsteen werd volgens bijgaande foto aangebracht ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan (1766-1966) van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde op de gevel van het huis waar Frans van Lelyveld slechts korte tijd woonde (1767-1769) toen hij na zijn huwelijk met Rebecca de Raat introk bij de moeder van zijn echtgenote.

Frans van Lelyveld (1740-1785) kwam ter wereld in een gezin van een lakenfabriquer. Hij bezocht de Latijnse school vanaf zijn zevende jaar en leerde daar de nodige Latijnse en Griekse retorica, letterkunde, filosofie en aritmetica die voor een academische opleiding noodzakelijk waren. Dertien jaar oud werd hij ingeschreven aan de Leidse universiteit.

Hoewel hij voorbestemd was zijn vader op te volgen, lag zijn interesse toch vooral bij de letterkunde. Hij werd in 1758 lid van het studentengezelschap *Linguae Animoque Fideles*, dat zich vooral bezighield met de opbouw van Neerlands moedertaal en in 1761 dat uitbreidde met oudheidkunde en de naam veranderde in *Minima Crescunt*. In 1760 nam hij echter de leiding van de textielfabriek over en werd hij buitenlid.

Met H.A. Kreet en ds. P. Paludanus maakte van Lelyveld een ontwerp voor de Maatschappij, die op 18 juli 1766 in Leiden de eerste ledenvergadering hield. Onder de aanwezigen veel met name genoemde hoogleraren.

Na het overlijden van zijn vader Willem in 1769 verhuisde het gezin naar de Herengracht, waar ook het kantoor was. Een "bekwaem" persoon werd belast met de leiding van de fabriek, waardoor hij wat tijd over had om zich aan zijn liefhebberij te wijden.

Een achttiende-eeuws lakenmerk vermeldt "Fabrique de F. van Lelyveld Wzoon a Leyde en Hollande", een bedrijf dat hij samen van Jan van Heukelom Jr. oprichtte. De laatste had zijn fabriek en woning op en achter Hogevoerd 125. (J.G.)

Bron:

Cor Smit, *Ondernemers en Geleerden, de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel*, Leiden 1778-2003, blz. 38-40

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

UIT LEIDEN EN REGIO

VERZET TEGEN AALMARKTPLAN

Leiden – De Stichting Aalmarktgebied blijft zich verzetten tegen de gemeentelijke plannen om een doorbraak van het zgn. gat van Van Nelle naar de Breestraat mogelijk te maken. Daartoe moeten de rijksmonumenten Breestraat 70 (gedeeltelijk) en 68 geheel worden gesloopt. De stichting heeft beroep ingesteld bij de Raad van State tegen de gang van zaken. Het oordeel van de Raad van State wordt eind juli verwacht.

In 2011 en 2012 heeft de stichting meermalen aan B. en W. laten weten dat zij niet kan instemmen met de plannen van de gemeente. Het stadsbestuur liet zich daaraan niets gelegen liggen. In november vorig jaar ging de gemeenteraad akkoord met het bestemmingsplan Stadsgehoorzaalblok, dat de doorbraak naar de Breestraat mogelijk maakt.

Daarna ging de stichting in beroep bij de Raad van State tegen de goedkeuring van het plan. Het plan moet beschermend zijn, omdat het ligt in het beschermde stadsgezicht van de Leidse binnenstad. Maar het plan is dat allerm minst, omdat het de sloop van rijksmonumenten mogelijk maakt, zo meent de stichting. Verder voert de stichting aan dat in bestemmingsplannen tegenwoordig ook de cultuur-historische waarde van het gebied moet worden meegenomen. Dat is niet gebeurd.

Ook wordt van de Raad van State een oordeel gevraagd over het 'spel', dat B. en W. spelen om de sloop van rijksmonumenten mogelijk te maken. (W.B.)

Op ons verzoek een bijdrage 2013 over te maken is royaal gereageerd, waarvoor dank. Voor zover er al naar een IBAN nummer wordt gevraagd is dat voor Stiel NL53INGB0001039391. Het gaat pas in 2014 in naar ons idee, maar er werd al naar gevraagd. We hebben op onze website www.stiel-leiden.nl deze gegevens reeds vermeld.

Wij zoeken nog een vrijwilliger/2^e penningmeester die bekend is met databases en mailmerge (bestanden samenvoegen) voor het bijhouden van onze adreslijst en het uitprinten van etiketten.

KLUSHUIZEN IN OUD FABRIEKSCOMPLEX

De afgelopen maand is een plan van aanpak voor klushuizen in enkele panden van het oude fabriekscapex van Tieleman & Dros in de Leidse binnenstad gepresenteerd. Het plan is ontwikkeld door Nathalie van Hoeven (BEAT/development); de gemeente Leiden, eigenaresse van de panden, staat er positief tegenover.

Tot eind augustus kan worden ingeschreven op kluskavels en vrije kavels in de gebouwen aan de Ir. Driessenstraat/Middelstegracht door groepen en particuliere kopers. Na de toewijzing, in september aanstaande, hebben de kopers een jaar tijd om met een plan te komen met hulp van architecten, aannemers en de ontwerpafdeling van de gemeente.

De gebouwen, die nu te koop komen, Middelstegracht 38 en 40, hebben de status van beschermd stadsgezicht. Inmiddels zijn er ook onderdelen van het ensemble aangewezen als gemeentelijk monument, zoals Middelstegracht 36 en Uiterstegracht 136 (overzijde). De situering tegenover en naast de overige delen van dit zeer uitgebreide fabriekscapex geeft de gebouwen ook een waarde als onderdeel van een voor Leiden typerend stedelijk industrieel landschap uit de periode 1875-1920.

Uitzicht op een deel van het fabriekscapex.

Tieleman en Dros, eigenlijk zeepzieders, hebben in 1877 de conservenfabriek laten bouwen. Het was een exportbedrijf, met als belangrijkste merk 'Molen'. De panden Middelstegracht 38 en 40 moeten kort na 1899 tot stand zijn gekomen.

Nadere informatie via de website www.leiden.nl/woon-fabriek en www.facebook.com/TielemanDros. (W.B.)

STICHTING TEKENS AAN DE WAND

De stichting Tekens aan de Wand onder voorzitterschap van Peter Nijhof van de RCE (Rijksdienst Cultureel Erfgoed) houdt zich landelijk bezig met het stimuleren van de belangstelling voor geschilderde muurreclames. We waren 25 mei op bezoek bij het Genootschap Muurtaal in Leeuwarden: eerst een ontvangst door de burgemeester in de Oranjezaal van het historische stadhuis en daarna een wandeling door de stad langs mooi gerestaureerde muurreclames en bijzondere gevelstenen. Met een enthousiaste groep vrijwilligers, die al veel bereikt heeft.

Daarna verder met de trein naar Harlingen, waar we ontvangen werden door de vereniging Oud Harlingen in het

De Dirk van Eckstichting beëindigde op 26 mei na 25 jaar waardig haar bestaan met een bijeenkomst in het Boerhaavemuseum. Agnes van Steen hield een lezing over Leids activisme in de jaren zeventig en Dempsey liet protestsongs uit het verleden horen met muzikale begeleiding. Het publiek was terecht enthousiast.

Een aantal leden gaat verder als werkgroep van de Historische Vereniging Oud-Leiden.

Hannemahuis. Na de koffie een presentatie van wat er sinds 1993 bereikt is en hoe het in z'n werk ging. In 1993 waren zij aanwezig bij de door STIEL georganiseerde bijeenkomst in Leiden. Enthousiast over de mooi gerestaureerde Miss Blanche-reclame besloten ze iets dergelijks ook in Harlingen op te zetten. Niet zo eenvoudig om belangstelling te wekken bij de gemeente, maar na een dergelijke bijeenkomst in Kampen lukte het toch in 1999 de eerste muurreclame van Philips gerestaureerd te krijgen. Afbeeldingen van oude muurreclames waren niet uit een bestand te halen, maar in oude reclameboekjes was er toch wel wat terug te vinden. Een leraar van de Hogeschool heeft voor hen een app gemaakt, zodat je met een Iphone in de hand een wandeling lang muurreclames en gevelstenen kan maken. Aangevuld met toeristische informatie is het voor velen een waardevolle manier om toeristen en bewoners door de stad te leiden. Dat zou voor Leiden ook wel handig zijn om op te zetten of om aan te sluiten bij een bestaande app. Bij de Open Monumentendagen was er ook zoiets om per pand bijzonderheden te kunnen horen of lezen. Na een drankje en een hapje en een enthousiast verhaal van de burgemeester van Harlingen gingen we voldaan de trein in. (J.G.)

Wij brengen het nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 - 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

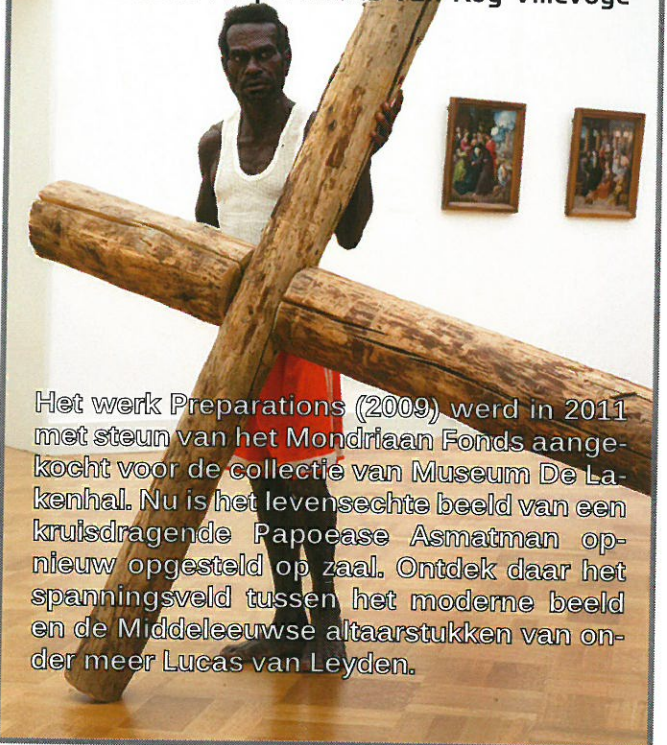
suzanne 20 fischer
bouwhistorisch onderzoek e eeuwse monumenten

gsm 06.54 78 77 56 mail@suzannefischer.nl
hofbruckerlaan 10 2341 LN oegstgeest tel. 071.7850073
www.suzannefischer.nl

13-02-2013 t/m 31-12-2013

Museum De Lakenhal

Presentatie Preparations van Roy Villevoye

Het werk Preparations (2009) werd in 2011 met steun van het Mondriaan Fonds aangekocht voor de collectie van Museum De Lakenhal. Nu is het levensechte beeld van een kruisdragende Papoease Asmatman opnieuw opgesteld op zaal. Ontdek daar het spanningsveld tussen het moderne beeld en de Middeleeuwse altaarstukken van onder meer Lucas van Leyden.